

CenRaPS Journal of Social Sciences

International Indexed & Refereed

ISSN: 2687-2226 (Online)

<http://journal.cenraps.org/index.php/cenraps>

CenRaPS
Journal of Social Sciences

OPEN ACCESS

Original Article

<https://doi.org/10.46291/cenraps.v4i1.61>

**İslami Finans Açısından Yoksullukla Mücadele Aracı Olarak İslami Mikrofinans:
Bangladeş İslam Bankası Mikrofinans Planının Bir Analizi¹**

Lutfun Nahar

PhD Student, Islamic Economics and Finance, Istanbul University, Istanbul, Turkey.

Email:lutfunnaharmiu41@gmail.com

Özet:

Mikrofinans, yoksulluğun azaltılmasının temel parçalarından biri olması dolayısıyla dünyadaki çeşitli organizasyon modelleri altında mali yardım sağlayan pek çok mikrofinans programı vardır. Ancak bir müslüman bu programlardan yararlanamamaktadır, çünkü çoğu zaman mikrofinans programları müslümanlar için kesinlikle yasak olan “faiz (Riba)” içeren geleneksel bir mikrofinans sistemine sunulmaktadır. Bununla birlikte, bu çalışma, IBBL İslami mikrofinans planının Bangladeş'te islami finans açısından yoksulluğu azaltılmasında etkili olup olmadığını değerlendirmektedir. Bilindiği üzere İslami Bank Bangladesh Limited (IBBL) kendisini geleneksel mikrofinans sistemlerinden farklılaştırarak şeriat uyum açıklamasına odaklanmıştır. Buna göre, bu makale, İslami mikrofinansın İslami Şeriatı nasıl takip ettiğini ve Bangladeş'teki kırsal Müslümanların sürece dâhil olmasına izin veren Kırsal Kalkınma Planı (RDS) aracılığıyla müşterilerin ahlaki ve etik değerlerini korumalarına nasıl yardımcı olduğunu gösterecektir. Performans analizi tekniklerini uygulayan bu makale, İslami Bank Bangladesh Limited tarafından sunulan Kırsal Kalkınma Planlarının (RDS) mevcut durumunu analiz etmektedir; bu çalışmanın özel olarak RDS'nin tahsis etkinliği ve finansal performansı, getiri oranları ve çeşitli yatırım modelleri aracılığıyla yoksulluğun azaltılması için alternatif bir araç olarak nasıl çalıştığını göstermeyi hedeflemektedir. Bu yöntemle, bu makale esas olarak İslami mikrofinansın yoksulluğu azaltmaya bir alternatif sağlayıp sağlamadığını tartışmaktadır.

Key Words: İslami Mikrofinans, İslami Bank Bangladeş Ltd., İslami Finans, Yoksulluk, Kırsal Kalkınma Programı.

¹ The earlier version of this paper was presented and proceeded in the 6th International Student Symposium, 16-17 September 2020 at Sakarya University, in collaboration with the UDEF and Sakarya University, Turkey.

Islamic Microfinance as a Poverty Reduction Tool in Terms of Islamic Finance: An Analysis of the Islami Bank Microfinance Scheme in Bangladesh

Abstract:

Although Microfinance is one of the essential parts of poverty reduction, however, there are so many microfinance schemes that provided financial help under the various organization models in the world. But a Muslim is not able to benefit from these schemes since most of the time, microfinance schemes are provided into a conventional microfinance system which includes the “interest (Riba)” that is strictly prohibited for Muslims. Nevertheless, this study constitutes a linkage between Islamic Finance and IBBL Islamic microfinance scheme, whether it works for alleviating poverty in Bangladesh. As it is known that Islami Bank Bangladesh Limited (IBBL) focused Shariah compliance disclosure by establishing its reputation and differentiating itself from conventional microfinance systems. Accordingly, this article will point out how Islamic microfinance follows the Islamic Shari’ah in its operation and helps clients to improve their moral and ethical values through Rural Development Scheme (RDS), which allows the rural Muslims in Bangladesh to involve in the Islamic microfinance schemes. Applying performance analysis techniques, this article analyzes the status of Rural Development Schemes (RDS) offered by Islami Bank Bangladesh Limited, Bangladesh, where the specific objectives of this study include analyzing the allocation efficiency of RDS, and financial performance (Risk and Return ratios) of RDS of Islami Bank Bangladesh Limited and how it works as an alternative tool for poverty reduction through their various investment models. With this method, this article mainly argues whether Islamic microfinance provides an alternative to poverty reduction.

Keywords: Islamic Microfinance, Islamic Bank Bangladesh Ltd., Islamic Finance, Poverty, Rural Development Programme.

1. Giriş

Yoksulluk, özellikle gelişmekte olan ve daha az gelişmiş ülkelerde tüm dünyada ekonomik, sosyal, politik ve ahlaki bir sorun haline gelmiştir. İslami bakış açısına göre, yoksulluk sadece maddi açıdan değil, aynı zamanda ahlaki / manevi açıdan da gözlenmektedir, bu nedenle, herhangi bir yoksulluğu azaltma stratejisi her iki hususu da yansıtmalıdır. İslam, yoksulları güçlendirmek ve yoksulluktan mezun olmak için mikro işletmeler yoluyla kapasite geliştirmeyi desteklemektedir (Bhuiyan 2011). Ancak, karşılaşılan diğerler sorunlar arasında finansal sorunlar en büyük sorun gibi gözükmektedir, bu nedenle 2010 yılı, mikro finansman yoluyla mikro girişimlere yardımcı olma ruhunu paylaştıran İslam mikrofinans yılı olarak bilinir. “Mikrofinans gelir yaratan serbest meslek projeleri için çok fakir insanlara küçük krediler vermek üzere tasarlanmış, kendilerine ve ailelerine bakmalarına izin veren bir programdır” (Summit 2005).

Bangladeş'te yoksulluğun azaltılmasındaki muazzam başarıya rağmen, nüfusun önemli bir kısmı hala mutlak veya göreceli olarak yoksulluktan muzdariptir ve bu nedenle yoksulluğun

sosyal ve ekonomik maliyetleri göz önüne alındığında büyük bir endişe kaynağı olmaya devam etmektedir (Nabi – Islam – Bakar et al. 2017). Bangladeş'te, teminat veya ipotek gerekliliği olan veya olmayan mikro krediler sağlayarak yoksulları ve savunmasız olanları geliştirmeye çalışan birçok mikrofinans kuruluşu (STK) vardır; ancak çeşitli çalışmalar bu mikro kredilerin yoksulluğu azaltmadığını bildirmiştir (Matin-Sulaiman et al. 2008).

Mikrofinans, bankanın yardım bankacılığı ve müttelik hizmetlerini alamayan düşük gelirli gruplara sunulan geniş bir finansal hizmetler yelpazesidir. Nerede yaşadıklarına bakılmaksızın, hizmet son derece fakir insanlar tarafından kullanılabilir. Mikrofinansın amacı, düşük sınıf insanların kazançlarını artırmak ve mevduat ve kredilere erişmelerini sağlamaktır. Müşteriler arasında kadınlar, çiftçiler, emekliler vb. yer alabilir. Bu süreç yoksulluktan kurtulmalarını sağlar (Abdul Rahman 2007; Laila 2010; Parveen 2009; A. S. Usman-Tasmin 2016). Profesör Mohammad Yunus'un eliyle Mikrokredi kavramı, Bangladeş'teki genel yoksulluk seviyesini azaltmak için birçok açıdan hala yetersizdir (Âmin-Rai et al. 2003).

İslami mikrofinans, Kur'an ve Hadis'de (Peygamber Muhammed'in öğretisi, onun üzerine barış olsun) korunan iş dünyasında etik ve ahlaki değerlere vurgu yaparak finansal aracılık sağlamak için gelişen bir piyasa nişidir (Akhter 2009a; Akhtar-Jaffri 2009b). İslami mikrofinans, yoksul nüfusun düşük maliyetli temel finansal hizmetlere erişimini sağlayan şeriat-uyumlu bir alternatif olarak dünya çapında dikkat çeken bir kavramdır (UNDP 2017). Dolayısıyla, yoksullara erişilebilir finansal hizmetler sağlamak için İslami değerleri ve ilkeleri mikrofinansın gücü ile birleştirme potansiyeli vardır.

Şeriat uyumlu olan İslami finans, sabit faiz (riba) ödemesini veya alınmasını kesinlikle yasaklanmaktadır. İslami mikrofinans, genişleme potansiyeline sahip bir sektördür. İslami mali prensipler sadece fakir olan İslami değer ihtiyacına hizmet etmekle kalmaz, aynı zamanda piyasa mekanizmasına katılımlarını sağlayarak sosyoekonomik kalkınmaya katkıda bulunur. Ayrıcalıklı müslümanlar, İslami mali ilkelere uygun İslam mikrofinans ürünlerini kabul etmeye daha teşvik edilebilir.

IBBL'nin yoksulluk İslami mikrofinansın Kırsal Kalkınma Programı (RDS) yoluyla azaltılmasına katılımı 1995 yılında başlamıştır. Bu nedenle, gelecekte daha iyi bir başarı elde etmek için ileriye dönük yolu incelemek için RDS'nin performansını eleştirel olarak analiz etmek zorunludur. Performans analizi tekniklerini uygulayan bu çalışma, İslami Bank Bangladeş Limited tarafından sunulan Kırsal Kalkınma Programlarının (RDS) mevcut durumunu analiz etmektedir. Bu çalışmanın odağı jenerik performans analiziyle sınırlıdır, oysa

“RDS ne kadar İslami” sorusu bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Çalışmanın özel hedefleri arasında RDS'nin tahsis verimliliğinin, RDS'nin sosyo-ekonomik katkısının ve finansal performansının (Risk ve Getiri oranları) analizi bulunmaktadır.

Yoksulların temel probleminin finansal erişim eksikliği olduğu düşünüldüğünde; bu makale İslami mikrofinansın yoksulluğun azaltılmasına alternatif bir çözüm sunduğunu savunmaktadır. Bunun temelinde İslami mikrofinans'ın temel prensibi, herkes için sosyal adaleti teşvik etmek ve ilgi odağı olarak insan kabiliyetini geliştirerek ekonomik kalkınmayı sağlamak için İslami değerlerin uygulanmasıdır. “Yoksulluk sadece ekonomik değil, aynı zamanda ahlakla da ilgilidir” (Salehin 2016).

Çalışmanın temel amaçları şunlardır: İslami banka Bangladeş Limited tarafından sunulan Kırsal Kalkınma Programı, Bangladeş'te yoksulluğun azaltılmasına alternatif bir yaklaşımdır. Bu çalışmaya dâhil edilen diğer hedefler:

- ✓ İslami mikrofinans enstrümanlarını İslami finans kurumları aracılığıyla tanımlamaktadır;
- ✓ Bangladeş'teki İslami Mikrofinans Kurumlarının ilerici senaryosunu ve performansını göstermektedir;
- ✓ Daha fazla yatırım planının keşfedilmesi IBBL tarafından özellikle İslami mikrofinans araçları olarak ele alınmaktadır;
- ✓ RDS'yi İslami Mikrofinans üzerinden yoksulluğu azaltabilecek bir strateji olarak göstermektedir.

Bu çalışma altı bölüm halinde yapılandırılmıştır. Giriş ve Metodolojinin ardından, ikinci bölüm Bangladeş'te Yoksulluk ve Geçim Durumu; üçüncü ve dördüncü bölüm, Bangladeş'teki İslami Banka Mikrofinansının Tarihsel Gelişimi ve sırasıyla İslami Mikrofinans Programının Kısa Tanıtımı- RDS ile ilgilidir. Beşinci bölümde Yoksullukla Mücadele İçin İslami Mikrofinans ve son bölümde sonuç analiz edilmektedir.

2. Metodoloji

Bu Makalenin amacı, Bangladeş'teki İslami Bank'ın, İslami mikrofinans Kırsal Kalkınma planı aracılığıyla yoksulluğun azaltılmasını nasıl sınırlandırdığına veya İslami Mikrofinans Kırsal Kalkınma Planı'nın yoksulluğun azaltılması için nasıl çalıştığına dair basitleştirilmiş bir yaklaşım oluşturmaktır. Bununla birlikte, birincil niyet Bangladeş'teki İslami bir mikrofinans mevcut durumundan ve ayrıca başka STK'lardan ve Mikrofinans

kurumlarından mevcut durum ve onların bakış açısıdır, tanımlayıcı yaklaşımı geneldir, terimleri kavramsallaştırmaya çalışır ve başlangıçta Bangladeş olmak üzere uygulama ve gelişiminin bir taslağını sunar. Ve daha sonra yerel düzeyde.

Bu çalışma, araştırmanın amaçlarına ulaşmak için gerekli bilgileri toplamak için ikincil kaynağı kullanmaktadır. İkincil verilere dayanan masa başı ve kütüphane odaklı bir araştırmadır. Mikrokredi Düzenleme Kurumu, Bangladeş İstatistik Araştırması, Bangladeş İstatistik Bürosu'nun yıllık raporları, Bangladeş'teki Kırsal Kalkınma Planını eleştirel olarak incelemek için İslami Bank Bangladesh Limited'in (2011-2018) yıllık raporları olan çeşitli ikincil veri kaynakları, RDS raporunun (2020) performansı ve çeşitli İslami Mikrofinans Kurumlarının belgeleri. 2015 yılında Bangladeş'teki Müslüman Refah Kurumları Derneği (AMWAB) ve Thengamara Mohila Sabaj Sangha (TMSS) 'den bazı veriler toplanmıştır. Araştırma, İslami mikrofinansla birlikte yoksulluğun azaltılmasına ilişkin ilgili kitaplara, dergilere, çalışma kâğıtlarına, web makalelerine başvurmaktadır. Belirtilen araştırma hedefleri ışığında yapılandırılmıştır. Bu çalışma, İslami mikrofinansın rolüne yönelik iki geniş yaklaşımın yoksulluğu azaltmak için alternatif bir yaklaşım olduğunu belirlemiştir. Bunlar İslami mikrofinans Planı ve Kırsal Kalkınma Planıdır.

3. Bangladeş'te Yoksulluk ve Geçim Durumu

1971'de bağımsızlık kazanmasından bu yana, Bangladeş kişi başına gerçek gelirini yüzde 130'dan fazla artırdı ve yoksulluğu yarıdan fazla azalttı. Şimdi Binyıl Kalkınma Hedeflerinin çoğuna ulaşmak için iyi bir konumdadır.

Tablo 1: Bangladeş'te seçilmiş kalkınma göstergeleri (1970-2018)

Seçilen göstergeler (Yıllar)	1970	1980	1990	2000	2010	2018
GSYİH Büyümesi (Yıllık%)	5.62	0.819	5.622	5.293	5.573	7.864
Kişi başına GSYİH büyümesi (yıllık%)	3.067	-1.853	3.087	3.257	4.391	6.737

Toplam Nüfus (milyonlar)	64	79	103.17	127.65	147.57	161.35
--------------------------	----	----	--------	--------	--------	--------

Kaynak: (WDI 2018)

Bangladeş ekonomisi sel, siklon, nehir bankası erozyonu gibi doğal afetler ve siyasi huzursuzluk ve yanlış kullanılmış veya az kullanılmış ulusal kaynaklar nedeniyle yoksulluğun üstesinden gelmek için hızlı bir makro-ekonomik gelişme ve güçlü bir geçmiş performansı elde etmişti. Bununla birlikte, yoksullukla mücadele ve asgari geçim kaynağının sürdürülebilirliğinin sağlanması için mücadele devam etmektedir. Ekonominin büyümesi, kişi başına gelir artışından da kaynaklanmaktadır.

Tablo 2: Bangladeş yoksulluk istatistikleri

Nüfus Sayısı	165,21 milyon
Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı	1.3%
Nüfus ulusal yoksulluk sınırının altında yaşıyor	24.3%
15 yaş ve üstü istihdam edilen nüfus	50.0%
İşsizlik oranı	9.85%
Kırsal nüfus sayısı	1.02 milyon
Yoksulluk sınırının altında	35%

Kaynak: Basic Statistics 2019; Asian Development Bank-World Bank 2019

Göstergeler sadece istatistiki verileri saydı, ancak aslında yoksulluğun ve aşırı kalabalıklığın gerçek yapısı Bangladeş'teki sayısız yoksulları geçim kaynaklarını ülkenin daha güvenli olmayan bölgelerinde aramaya itmişti.

Kırsal yoksulluğun temel nedenlerinden biri ülkenin coğrafi ve demografik özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Kırsal yoksulluğun bir başka nedeni de hızla artan nüfus oranıdır. Kentsel yoksulluğun diğer nedenleri, sınırlı istihdam fırsatları, bozulmuş çevre ve kötü barınma ve sanitasyon ve endemik yolsuzluk ve altyapı ve iyi yasalar inşa etmek için çok az şey yapan yetersiz bir hükümettir.

4. Bangladeş'te Mikrofinans Kurumlarının Mevcut Senaryosu

Bangladeş mikrofinans kurumlarında liderdir. Fakir ve ultra fakir insanlara teminatsız kredi vermekle ilgilenen çok sayıda STK'ya sahiptir. Mikrokredi sağlayarak, bu STK'lar son birkaç yıldır kendi odaklı istihdam nesiller boyunca milyonlarca ailenin yoksulluğunu azaltabilmişlerdir. Bangladeş'teki mikrofinans kurumları, 2006 yılında mikrokredi düzenleme otoritesini kurduktan sonra hız kazanmıştır. Son yıllarda Bangladeş'teki mikrofinans gelişimi tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3'den, lisanslı STK'ların MFI'larının mevcut yıllarda artmasına rağmen, şube, çalışan, müşteri ve hatta borçluların hiçbiri Haziran 2013'ten Haziran 2017'ye kadar küçük bir değişip durmayarak durgunlaşmıştır.

Tablo 3: Bangladeş'te mikrofinansın gelişimi

Adet	Haziran 2013	Haziran 2014	Haziran 2015	Haziran 2016	Haziran 2017
Lisanslı STK-MFI	649	697	697	680	699
Şube	14,674	14,730	15,609	16,284	17,120
Çalışan	110,734	109,628	110,781	127,820	139,526
Müşteri (milyon)	24.6	25.11	26.00	27.79	29.91
Borçlu (milyon)	19.27	19.42	20.35	23.28	4.85

Kaynak: MRA-MIS Database, (Microcredit Regulatory Authority [MRA], 2017)

Farklı kaynaklar arasındaki mikrofinans programlarının genel büyümesi Tablo 4'de gösterilmektedir. Açıkçası, mikrofinans kurumları Bangladeş'in mikrofinans sektöründe lider rol oynamaktadır ve mikrofinans programlarının istikrarlı büyümesinin makro-ekonomik büyümenin artırılması üzerinde önemli bir etkisi vardır.

Tablo 4: Mikrofinans programlarının genel büyümesi (Major NGO)

Banka Adı		2013	2014	2015	2016	2017	2018
BRAC	Ödeme Miktarı	10263.97	14638.57	20905.68	26958.63	29681.42	29681.42
	Geri Dönüşüm	9908.36	11795.32	17650.08	23515.37	28953.34	28953.34
	Yararlananlar	5640684	5510905	5957954	5957954	7114726	7114726
ASA	Ödeme miktarı	12114.89	15190.49	19298.28	24302.78	29317.13	35362.76
	Geri Dönüşüm	10966.12	13281.72	171134.81	21563.66	26486.85	31551.41
	Yararlananlar	5322351	6902024	7686255	7839119	7577355	7577355
Grameen Bank	Ödeme miktarı	12941.45	13890.24	16933.15	20789.11	24321.50	17044.92
	Geri Dönüşüm	125662.45	13.534.36	15123.13	18270.1-	22559.75	16694.02
	Yararlananlar	97.53	98.33	98.82	99.22	99.13	99.03

Kaynak: Bangladesh Economic Review, 2019. Ministry of Finance, Bangladesh

4.1.İslami Mikrofinans Yaklaşımları

Geleneksel mikrofinans ve İslami mikrofinans arasındaki temel fark, Kuran'da (Buuiyan 2011) ve Hadis'te kesinlikle yasaklanan Riba'nın (faiz) varlığıdır. Bu nedenle, İslami Mikrofinans modelleri şeriatın finansman kararına göre geliştirilmiştir. Aşağıdakiler İslami Mikrokredi örneklerinden bazılarıdır (Ahmed 2004; Akhter-ark. 2009; Obaidullah-Khan 2008).

4.2.Kâr ve Zarar (PLS) Paylaşım Finansmanı

Eşitlik ve iştirak temelinde kâr ve zarar paylaşım finansmanı, gelir ve refahın eşit bir şekilde dağılmasına ve kaynakların verimli bir şekilde tahsis edilmesine yardımcı olan reel ekonomi ile güçlü bir ilişkiye sahiptir (Hussain-Shahmoradi et al. 2016). PLS finansmanının iki biçimini, yani mudaraba ve musharaka'yı tanımladı.

i. Mudaraba:

Mudaraba emek ve sermaye arasında paylaşılan bir girişimdir. Burada MFI sermayenin tamamını sağlar ve yatırım müşterisi işi yürütür. Sermayenin sağlayıcısı olan MFI'ye Sahib-Al-Maal, müşteriye Mudarib denir. Bu ruh halinde Mudaraba MFI ve yatırım müşterisi arasında önceden belirlenmiş bir oranda dağıtılırken, banka varsa tüm zararı üstlenmek zorundadır.

ii. Muşaraka:

Musharaka'ya göre her ortak, bu ortaklık işinde az çok özkaynak fonu sağlamalıdır. Hem MFI hem de yatırım müşterisi, işletmenin yönetiminde paylaşma hakkını saklı tutar. Ancak MFI yatırım müşterisinin tüm işletmeyi işletmesine izin vermeyi tercih edebilir. Uygulamada, yatırım müşterisi normalde işi yürütür. Kâr, MFI ile yatırım müşterisi arasında önceden belirlenmiş bir oranda bölünür. Kayıp, varsa, sermaye oranına göre MFI ve yatırım müşterisi tarafından karşılanacaktır.

iii. Karz-ı Ahsen (Yardımsaverlik kredisi)

Bu, borçluya borçluya vadede ödünç alınan anaparayı geri ödemeye zorlayan hayırsever bir kredidir. Bununla birlikte, borçlu, bu konuda herhangi bir referans (açık veya zımni) olmaması şartıyla, anapara miktarının üzerinde bir miktar ödeyerek kredi vereni kredisi için ödüllendirme takdirine sahiptir.

5. Bangladeş'te Neden İslami Mikrofinans İhtiyaç Var?

İslam, Bangladeş'teki resmi dindir ve nüfusun yüzde 90'ının Müslüman inancına ait olduğu dünyanın üçüncü büyük Müslüman ülkesidir. 1995 yılında, çoğunlukla İslam ticaret bankaları, birkaç İslami STK ve finans kooperatiflerinden oluşan İslami finans ortaya çıktı. 2016 yılında Bangladeş'te yaşayanların yüzde 31,5'inin ulusal yoksulluk sınırının altında yaşadığı tahmin etmektedir.

Hükümetin kalkınma gündemlerinde özellikle kırsal kesimdeki kadınlar ve gençler için yoksulluğun azaltılması ve istihdam fırsatlarının yaratılmasına öncelik verilmiştir. Mikrofinans, daha geniş boyutunda yoksulluğun azaltılması için çok tercih edilen bir müdahale haline geldi ve kırsal yoksulluğu azaltmak için bir yaklaşım olarak görülüyordu.

Sonuç olarak, 20.000'den fazla STK ve MFI, Bangladeş Sosyal İşler Departmanına kayıtlıdır ve 1971'de Bangladeş'in bağımsızlığından bu yana yoksulluğun azaltılmasında çalışmaktadır. Mikrofinans STK'larının sürdürülebilirliği esas olarak yabancı hibelere ve bir ölçüde hükümet hibelere bağlıdır.

Ancak ticari bankalar ve geleneksel MFI'lar (hükümet ve hükümet dışı) Bangladeş'teki Müslüman Müslümanların çoğunluğuna İslami mikrofinans ürünleri sunmadı, nüfusun bir kısmı resmi kredi kaynaklarına erişimden dışlandı. Bangladeş'teki çok az kırsal alanda İslami liderler ve kendiliğinden yerel hayır kurumları ve girişimler, çok fakirlerin yararlanabileceği tek İslami finansman kaynağıydı.

6. Bangladeş'te İslami Mikrofinans

Tüm dünyadaki toplam İslami mikrofinans müşterileri yaklaşık 1 milyon, yarısından fazlası Bangladeş'te ve yüzde 80'inden fazlası Bangladeş, Endonezya ve Afganistan'da bulunmaktadır. İslami mikrofinans Bangladeş'te 4 İslam Bankası, 20 küçük İslami mikrofinans kurumu (IMFI) ve geleneksel bir MFI'nın İslami mikrofinans programı tarafından sunulmaktadır. İslami bankalar Bangladeş Bankası, Bangladeş Merkez Bankası tarafından düzenlenirken, İslami mikrofinans kuruluşları (IMFI'ler) tarafından düzenlenmektedir. Güney Asya'daki ilk İslam bankası olan İslami Bank Bangladesh Limited (IBBL), Bangladeş'teki en büyük İslami mikrofinans sağlayıcısıdır ve İslami mikrofinans pazarının yüzde 78,84'ünü oluşturmaktadır (Nabi et al).

Tablo 5: Bangladeş'te İslami Mikrofinans Senaryosu (2015)

IMF Sağlayıcısı (Milyon)	Müşteri Sayısı (Milyon)	Yıllık Kredi ödemesi (Milyar Milyar BDT)	Kredi Üstünlüğü (Milyar ABD Doları)
Bangladeş İslam Bankası	0.947	29.92	20.80
Al Arafah İslami Banksı	0.050	3.52	0.66
First Security İslami Banksı	0.004	0.10	0.08

Social İslami Bankası	0.0007	0.01	0.01
İslami STK'lar / MFI'lar(20)	0.220	4.17	2.77
İslami Mikrofinanslı Geleneksel STK	0.005	0.23	0.03
Toplam	1.70	37.95	24.36

Kaynak: (Rashid – Uddin et al. 2018)

7. Bangladeş'te İslami Bank Bangladeş Sınırlı Mikrofinans Programının Tarihsel Gelişimi

13 Mart 1983'te Bangladeş'te, İslami Bank Bangladeş Limited (IBBL) olarak adlandırılan ilk İslam Bankası, 1913 Şirketler Yasası uyarınca halka açık bir Limited Şirket olarak kuruldu. IBBL, Tk'nin kayıtlı sermayesi ile 500 milyon (12,5 milyon ABD Doları), İslam Kalkınma Bankası ve diğer finans kuruluşlarının katkısı ile yüzde 63,92 oranında özsermaye ile ortak girişim çok uluslu bir banka olarak başlamıştır. IBBL sadece Bangladeş'te değil, Güney Asya'da da ilk faizsiz banka oldu. Banka, Mudaraba, musharaka, Bai-Murabaha, Bai-Muajjal, Shirkatul Melk ve Bai-Salam vb. IBBL'nin açılışı, ülkenin finansal piyasasının tarihinde yeni bir çağ getirmektedir. Ülkedeki birçok Müslümanın uzun zamandır arzulanan arzusu gerçekleştirdi. Şimdiye kadar, IBBL, Bangladeş'in 266 şubesinde faaliyet gösteren ve toplamda kırsal alanlarda bulunan toplam 6 milyon müşteri ile Bangladeş'in en büyük bankası olarak kabul edilmektedir.

Kasım 2019 itibarıyla şube sayısı 350'ye, çalışan sayısı 14000'e ulaştı (IBBL Yıllık Raporu 2019). IBBL, İslami bankacılık sektöründe birçok göstergede birinci sırada yer almaktadır. Bangladeş'te İslami bankacılığın öncüsü ve lideri olmasının yanı sıra, 1995 yılında Banka tarafından kurulan RDS mikrofinans programı IBBL'yi önemli kılmaktadır. Bu özellik çalışmamızın odak noktasıdır.

Bangladeş de, Profesör Dr. Muhammed Yunus tarafından 1976 yılında Jobra Village'deki eylem araştırma projesinden keşfedilen dünyanın en popüler grup tabanlı mikrokredi modellerinin ana topraklarıdır. Profesör Mohammad Yunus'un eliyle Mikrokredi

kavramı, Bangladeş'teki genel yoksulluk seviyesini azaltmak için birçok açıdan hala yetersizdir (Munni 2016). Şimdi aynı ülkede, İslami Bank Bangladeş Limited 1995 yılında şamanın Şeriat ilkelerine dayalı İslami yatırım biçimlerini kullandığı Kırsal Kalkınma programını başlattı. IBBL, hem ilk hem de en büyük resmi İslami mikrofinans sağlayıcısı statüsü nedeniyle çığır açan bir kurumdur ve yoksulluğu azaltma platformunu düzenli ticari bankacılık operasyonlarına başarıyla entegre ettiği için, bu süreçte Bangladeş'teki en büyük özel sektör bankası haline gelmiştir (Özdemir-Savaşan 2017).

İslam, tüm insanlık için tüm yaşam alanlarında eksiksiz bir kılavuzdur. Yoksulluğa sadece toplumsal kötülük değil, aynı zamanda ideolojik kötülük de muamele ediyordu. Bu yükümlülüğün ihmal edilmesi, İslam'ın kendisinin inkâr edilmesine benzemesi için, muhtaçlara bu kadar muhtaç olanlara yardım etmek Allah'ın zengindir. Böyle bir durumda, İslami Bank Bangladeş Limited, kırsal-kentsel eşitsizliğin azaltılmasını ve İslami kurallar ve düzenlemeler temelinde gelirlerin eşit dağılımını sağlayarak dengeli ekonomik büyüme için İslam ekonomisinin kurulması temel amacı ile kurulmuştur. . Ülkenin en büyük özel bankasıdır (Ahmed 2002). Bankanın hedefleri doğrultusunda, 'Kırsal Kalkınma Programı (RDS) olarak bilinen grup temelli mikrofinans programı uygulanmıştır. RDS'nin temel hedefleri yoksulluğu azaltmak amacıyla kırsal kesimde gelir elde etme fırsatı yaratmak için finansal erişim sağlamaktır (IBBL 2006).

Birçoğu arasında, RDS'nin temel odak noktası yoksulluğu sürdürülebilir bir şekilde hafifletmek amacıyla gelir yaratma fırsatı yaratmak için fakir insanlara finansal erişim sağlamaktır (IBBL 2009a). RDS, IBBL'nin bazı hedefleri aşağıda listelenmiştir:

- Kırsal alanlardaki tarım, diğer tarım ve tarım dışı faaliyetlere yatırım tesislerini genişletmektir.
- Kırsal kesimde, özellikle kırsal kesimde işsiz gençler ve kırsal kesimde yoksullar olmak üzere, serbest meslek ve gelir getirici faaliyetlerin finanse edilmesidir.
- Entegre kırsal kalkınma yaklaşımı ile kırsal yoksulluğu azaltmaktır.
- El boru kuyuları ve kırsal konutlar için yatırım tesislerini genişletmek, güvenli içme suyu ihtiyaçlarını ve kırsal yoksulların konut tesislerini göz önünde bulundurmaktır.
- Sıkıntılı kişilere eğitim ve Medicare olanakları sağlamaktır.

7.1.Yoksulluğu Azaltmada RDS Performansı: IBBL

Bankacılık sektörünün katkısı bu ülkenin kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, Bangladeş'te İslami bankacılığın ortaya çıkması bankacılık sektöründe yeni

bir yükseklik katmıştır. IBBL'nin rolü, son 30 yılda Bangladeş'teki tüm Bankalar arasında büyük ölçüde aşılmış gibi görünmektedir. Dolayısıyla, RDS yoksulluğun azaltılmasında ve kalkınmanın getirilmesinde yeni bir değerler dizisi olarak görülmektedir (Elwerdi 2015). RDS, gıda alımı, barınma, eğitim, giyim, tıbbi tedavi alma, tuvalet kullanımı, temiz saf su kullanımı, gelir, harcama ve dolayısıyla ekonomik, sosyo-ekonomik, sağlık ve fizyokimyasal ortam (Uddin-Parveen 2009), IBBL RDS'nin Bangladeş'in kırsal kalkınması ve yoksulluğun hafifletilmesinde kuruluşunun kısa süresiyle sürdürülebilir bir MFI olarak ele alındığını savunmaktadır. Başka bir araştırma, MFI'lerin sosyal sınıf çatışmasının örtülü varsayımlarına dayandığını, bu nedenle kadınları güçlendirmeye eğilimliken, İslami MFI'lerin aileye veya aile gruplarına borç verilmesi durumunda karının ve eşin ortak sorumluluğunu sağlayarak aileyi güçlendirmeyi amaçlıyor. Ve ailede karşılıklı sorumluluk paylaşımı ve işbirliğini sağlar (Özdemir 2013).

İslami Bank Bangladesh Limited, Kırsal Kalkınma Programı yolculuğunu 1995 yılında başlatmıştı. Bu arada, bankanın 297 şubesi bu alanda faaliyetlerini kendi alanlarında yürütüyor. Yaklaşık 24.632 köyün kapsam dâhilinde olduğu 1.248.747 üye dâhil edilmiştir.

Tablo 6: RDS Performansı

Performans alanları	Milyar TK cinsinden rakam
Şemayı İşleyen Şube Sayısı	297
Köy Sayısı (ülkedeki toplam köy sayısı yaklaşık 87.000'dir)	24,946
5İlçe Sayısı (ülkedeki toplam ilçe sayısı 64'tür)	64
Merkez Sayısı	33,313
Grup Sayısı	204,495
Üye Sayısı (mevcut)	1,270,233
% Programdaki Kadın üyelerin	92%
Ortalama no. Merkez başına üye sayısı (beklenen no. 40)	38
Müşteri Sayısı (Yatırımdan yararlananlar)	659,917

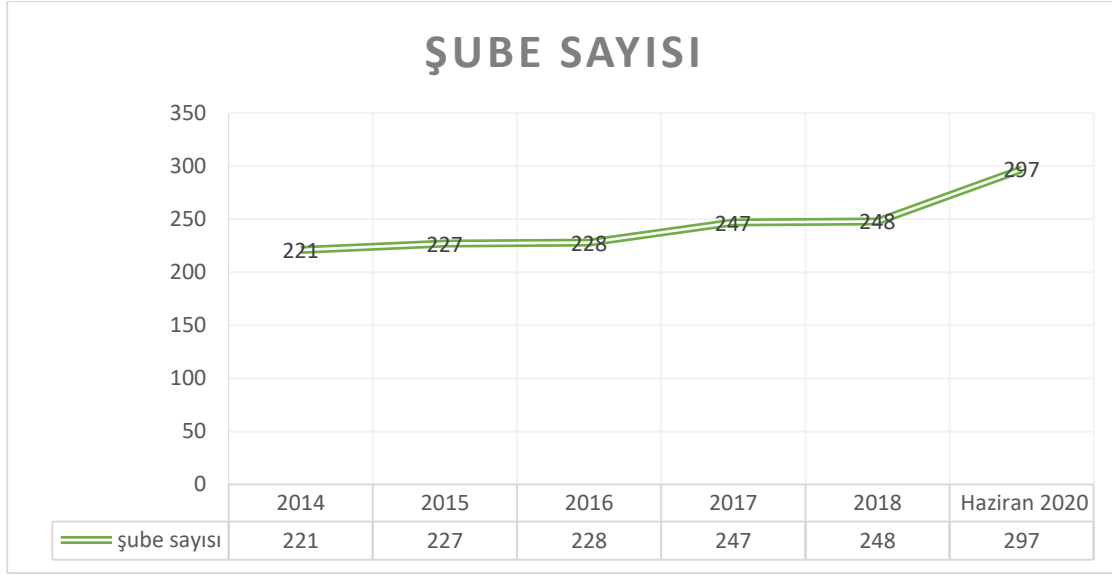
Kaynak: IBBL, RDS 30 Haziran 2020 <https://www.islamibankbd.com/rds/performance.php>.

Araştırmalar, RDS'nin büyüme ve ekonomik sürdürülebilirlik açısından çok iyi performans gösterdiğini kanıtladı. Artan popülaritesi, üyeliğın büyümesi ve tasarrufları nedeniyle, kullanılan ve toplanan krediler, RDS pazarda çok güçlü bir konuma sahiptir ve ideal bir İslami MFI modeline öncülük etmeyi vaat etmektedir. Aşağıdaki tablo, RDS'nin son altı yıldaki ortalama büyüme oranını göstermektedir (2014-2018 & Haziran 2020).

Tablo 7: RDS Büyüme Oranı

Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018	2020(Haziran)
Şube Sayısı	221	227	228	247	248	297
Köy Sayısı	18,086	18,615	19,418	20,653	21,992	24,946
Merkezlerin Sayısı	27,874	28,822	28,961	30,032	30,112	33,313
Üye Sayısı	911,470	947,305	999,140	1,108,710	1,108,283	1,270,233

Kaynak: IBBL, RDS report (2018, 2017, Haziran 2020)

Şekil 1: Şube Sayısı

Kaynak: IBBL, RDS 2018, 2017, Haziran 2020.

Bir çok grup akademisyen tarafından RDS sistemi üzerine yapılan bir araştırma, RDS'nin birçok yönünü analiz ediyordu ve IBBL'nin RDS'sinin başarılı bir proje olduğu sonucuna varıyorlar (Rahman-Jafrullah et al. 2008).

Yatırım Sektörü	Süre	Yatırım Tavanı (BDT)
Bitkisel Üretim	1 yıl	25,000/-
Çiçek ve Meyvelerin fidanlık ve ticari üretimi	1 yıl	50,000/-
Tarım Aletleri	1 - 3 yıl	50,000/-
Canlı hisse senetleri	1 - 2yıl	50,000/-
Kümes Hayvanları ve Tavukçuluk	1 yıl	35,000/-
Balıkçılık	1 -2 yıl	50,000/-
Kırsal Ulaşım	1 yıl	20,000/-
Kırsal Konutlar	1 - 5 yıl	50,000/-
Firma dışı faaliyetler	1 yıl	50,000/-

Tablo 8: Amaç, Dönem ve Tavan Yatırımı

Kaynak: IBBL, RDS 30 Haziran, 2020 <https://www.islamibankbd.com/rds/performance.php>

Yukarıdaki çalışma, Bangladeş topluluğunda, İslami Bank Bangladeshi Limited'in kalkınmaya katkısının finansal kurumlar arasında çok önemli olduğuna dair genel bir inanç olduğu gösterilmiştir.

Tablo 9: RDS Mali Tabloları

Sl. Milyon Alan Sayısı	Para Miktarı (Bengal Taka'sı)
Birikimli ödeme (kuruluşundan bu yana)	293,252.76
Mevcut olağanüstü	32,946.16
Vadesi geçmiş	1,014.99
İyileşme Yüzdesi	96.92%
Üye Tasarrufları Dengesi (Merkez Fonu dahil)	12,123.27

Kaynak: IBBL, RDS 30 Haziran, 2020 <https://www.islamibankbd.com/rds/performance.php>

Kırsal alanda IBBL kırsal kalkınma planının benimsenmesi ve uygulanması diğer bankacılık sistemlerine büyük ölçüde teşvik edilmektedir.

Tablo 10: IBBL'deki İşgücünün Konumu

İnsan Gücü Konumu	Para Miktarı (Bengal Taka'sı -Milyon)
Saha Görevlisi Sayısı	2,72
Proje Görevlisi Sayısı	200
Bölge Görevlisi Sayısı	30

Kaynak: IBBL, RDS 30 Haziran, 2020 <https://www.islamibankbd.com/rds/performance.php>

IBBL, Bangladeş'te istihdam yaratılmasına önemli katkıda bulunmuştur. Bu banka ithalat ihracat, sanayileşme, KOBİ finansmanı ve Kırsal kalkınma projeleri dâhil olmak üzere işletmelerin finansmanı yoluyla doğrudan 10.000'den fazla kişiyi ve dolaylı olarak birkaç milyon kişiyi istihdam etmiştir. Dolayısıyla, birkaç milyon ailenin doğrudan ve dolaylı olarak IBBL'den yararlandığı ve Bangladeş ekonomisine katkıda buldukları anlaşılabilir.

7.2.RDS'de Yatırım Programı

RDS kapsamındaki faydalanıcılara üç tür yatırım tesisi sunulmaktadır:

1. *Mikro yatırım (MI)*: Bu başlık altında en fazla Tk. 1,00,000 /- farklı gelir getirici faaliyetlerde yoksullara herhangi bir teminat olmaksızın sunulur (IBBL, Investvest Program: 2018).

2. *Mikro İşletme Yatırım Programı (MEIS)*: Bu program kapsamında en fazla Tk. 5,00,000 / - yeni teşvik edilen yerel mikro girişimciler için yönlendirilmiş mikro müşteriler için teminatlî yatırım sağlanmaktadır (IBBL, Investvest Program: 2018).

3. *Qard Hasan Programı*: Bu aynı zamanda 10.000 Tk / yıla kadar olan doğal ve sosyal rahatsızlıkların rehabilitasyonu ve TK'ya kadar refah faaliyetleri kapsamında RDS üyesi olmayan hard corepoor'un rehabilitasyonu amacıyla da sağlanmaktadır. 5000 / - Tüp kuyusu ve sanitasyon kurulumu için RDS istemcileri (IBBL, Investvest Program: 2018).

7.3.Müşterilerin Büyümesi Ve RDS Kapsamında MI Yatırımı

Mikro Yatırım (MI) 'nın son 8 yılda RDS altında karşılaştırmalı bir büyüme pozisyonu aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

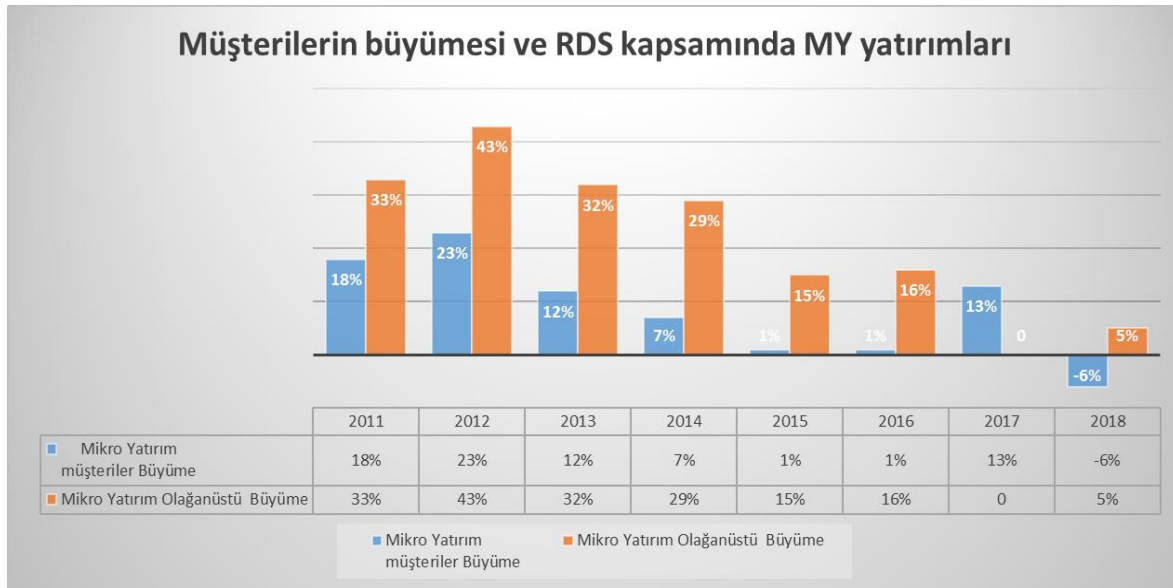
Tablo 11: Müşterilerin büyümesi ve MI'nın RDS kapsamında yatırımı

Ayrıntılar	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
MI Müşterisi	343,304	421,703	472,146	506,303	500,216	506,504	573,076	537,824

MI Olağan üstü	4,234.1 8	6,036.7 4	7,956.8 9	10,254. 76	11,781. 60	13,645. 88	15,984. 98	16,811. 51
----------------------	--------------	--------------	--------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------

Kaynak: IBBL, RDS 2011-2018

Şekil 2: Müşterileri büyümesi ve RDS kapsamında MY yatırımları

Kaynak: IBBL, RDS performance report, (2011-2018)

7.4. Mikro İşletme Yatırım Programı (MEIS) Kapsamındaki Yatırımlar

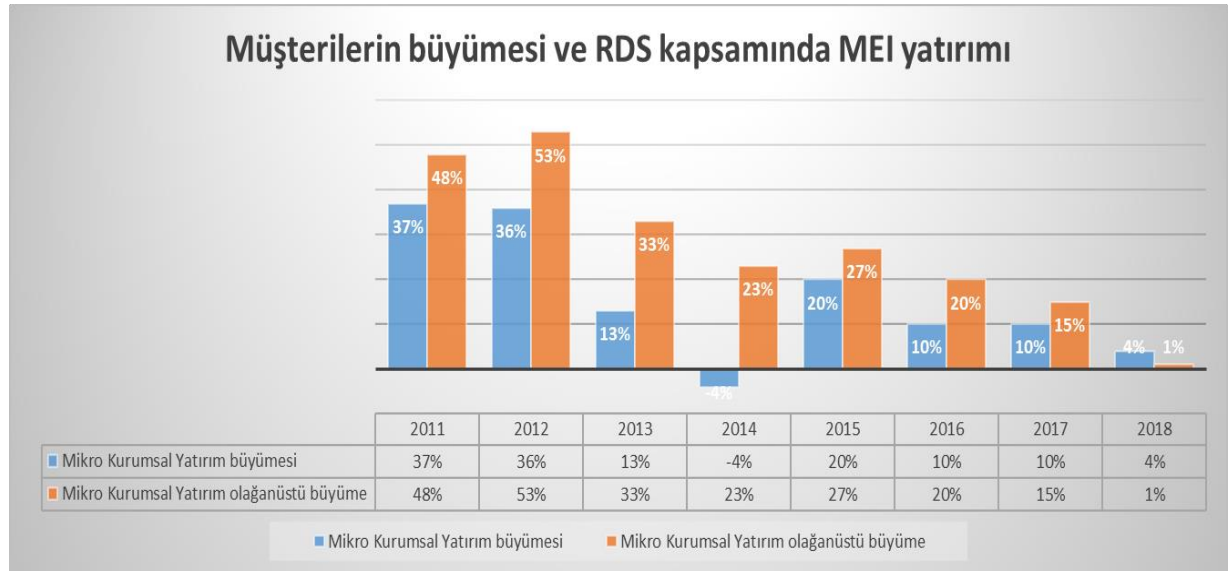
Şema kapsamında zaten en yüksek yatırım limitine sahip olan mezun müşterileri memnun etmek için 2005 yılında RDS tarafından Mikro İşletme Yatırım Programı (MEIS) adı ve stili konusunda özel bir program oluşturulmuştur. 2011-2018 RDS MEIS kapsamındaki yatırım faaliyetleri aşağıda sunulmuştur:

Tablo 12: Mikro İşletme Yatırım Programı (MEIS):

Ayrıntılar	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
MEI Müşterileri	39,015	53,063	60,089	39,891	69,604	506,504	573,076	87,708
MEI Olağan üstü	2,837.85	4,353.97	5,774.03	7,125.20	9,017.21	10,831.11	12,448.25	12,624.76

Kaynak: IBBL, RDS 2011-2018

Şekil 3: Müşterileri büyümesi ve RDS kapsamında MEI yatırımları

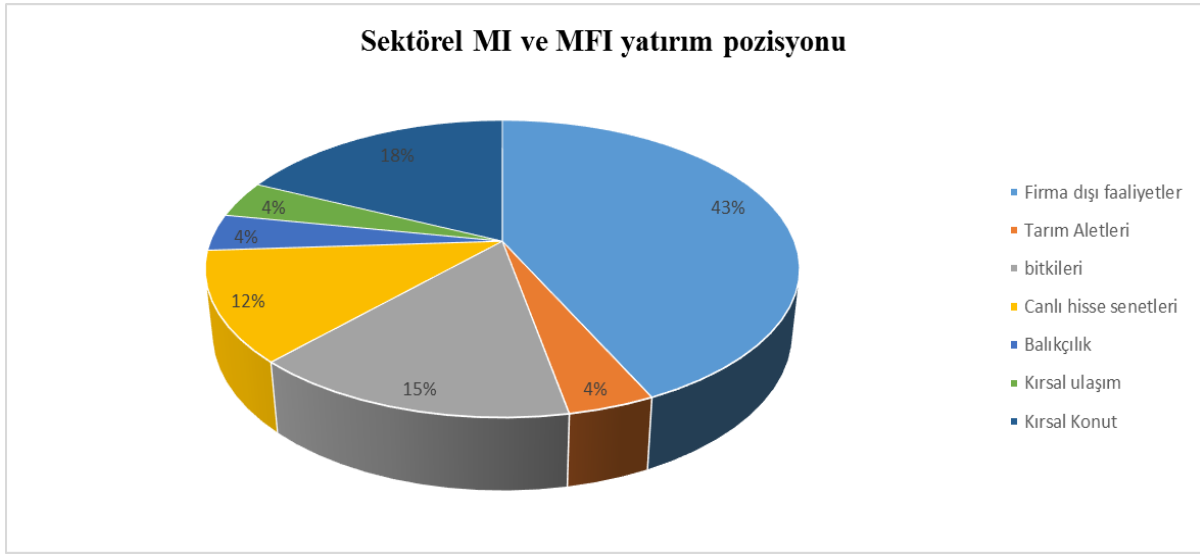

Kaynak: IBBL, RDS performance report, (2011-2018)

7.5.Sektörel MI Ve MFI Yatırım Pozisyonu Açısından Büyüme

Projeler kapsamındaki yatırımlar özellikle tarım sektöründe yaygınlaşmaktadır. Ancak, farklı gelir getirici tarım dışı faaliyetler, kırsal konut ve ulaşım alanlarında da önemli bir yatırım yapılmıştır. Tarımın farklı alt sektörlerine% 35, kırsal konutlara% 18, kırsal ulaşımlara% 4 ve farklı tarım dışı faaliyetlere% 43 yatırım yapıldığı görülmektedir.

Şekil 4: Sektörel MI ve MFI yatırım pozisyonu

Kaynak: IBBL, RDS performance report, (2018)

8. Yoksullukla Mücadele İçin İslami Mikrofinans

İslam Mikrofinans'ın Bangladeş'teki kırsal yoksulluğu azalttığı artık yaygın olarak kabul edilmektedir. İslami Banka Mikrofinans kırsal kalkınma planının geçmişteki yaklaşımlarının gözden geçirilmesi bizi şu sonuçlara götürmektedir:

İslami Banka Mikrofinans Kırsal kalkınma programları, tabanlar, geniş tabanlı sosyo ekonomik kırsal kalkınma ve çok kültürlü, bütünleşmiş yaklaşımın kırsal yoksulluğu azaltma yaklaşımları için genellikle uygun bir kavramsal çerçeve sunmaktadır.

İslami Banka Mikrofinans Kırsal kalkınma projelerinin hedef gruplara yönelik olması gerekmektedir. Bu gruplara verimli kaynaklara, hizmetlere ve pazarlara erişimin geliştirilmesi gerekmektedir. Ancak, hedef gruplar üretim, bilgi ve pazar araçlarına erişim elde etmek için kendi inisiyatiflerini kullanabilmelidir. Bu amaçla, hedef grup örgütlenmeli ve harekete geçirilmeli ve planlama mekanizmaları bu gruplara ve katılımlarına yönelik olmalıdır.

Katılımcı geliştirme, proje tasarımı ve uygulama süreçlerinde kullanılacak pratik operasyonel modeller sağlamak amacıyla belirli projelerin başarısını zayıflatan faktörleri açıklığa kavuşturmak için daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir.

9. Sonuç

İslami mikrofinans, özellikle kırsal alanlarda yapılan deneysel çalışmaların gösterdiği üzere Bangladeş'teki yoksulluğun azaltılması üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir (Biplop 2019). Çalışma, söz konusu programların hedeflerine ulaşmak için yeterli maddi ve sosyal sermayeli

bir ortamda olduğu sürece, çeşitli kredi programlarının yoksulluğu azaltmada önemli bir rolü olduğu sonucuna varmıştır. İslami mikrofinans ise, yoksulluğa karşı önemli bir strateji olarak kabul görmüştür, daha büyük nüfusta yer alan yoksul bireylere hizmet etmeye hazır bir kurum olduğunu göstermiştir.

Çalışmanın IMF programlarını ve IFT'ların yoksulluğun azaltılmasına nasıl katkıda bulunabileceğini göstermesi sebebiyle İslami mikrofinans uygulamasının geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. İslami finans sektörleri, yoksullara finansman sağlayarak yoksulların gelirlerini ve servetlerini artırmak yoluyla sosyal rolünü en iyi şekilde örneklendirilebilir. Yoksullara fayda sağlamak için temel yaklaşımlardan biri, uygun finansal hizmetlere ve ürünlere erişimlerini kolaylaştırmaktır. İslami finans kurumlarının, bölgede finansal hizmetlerden yoksun yeni şubelerin kurulması gibi bazı tedbirleri dikkate alması gerekmektedir. Ayrıca, toplumlarındaki daha fazla yoksul müşteriye ulaşmak ve hizmet etmek için erkeklerin yanı sıra kadın personelin işe alınması ve eğitilmesi, yoksulluğun azaltılması açısından önemli bir role sahiptir. Grup teminatı veya grup kredisi uygulamak, yoksullara ulaşmada, temerrüt riskini azaltmada ve işlem maliyetlerini azaltmada etkili bir yöntem olmalıdır. Ayrıca, artan büyüklük ve süreye sahip tekrarlanan kredilere dayalı özel kredi programı tasarlamak da önemli bir görevdir. Bu tür bir programın işletmelerin genişlemesini teşvik etmesi, zamanında ve eksiksiz geri ödeme için bir teşvik sağlaması ve finansal kurumla sürekli ilişki geliştirmesi; sadece borç vermek değil, tasarruf veya mevduat mobilizasyonu da dâhil olmak üzere eksiksiz finansal hizmetler sunmak, kredi başvurusu ve onay prosedürlerini basitleştirerek işlem maliyetlerini para ve zaman açısından azaltmak ve saha ofislerinin karar yetkisini arttırmak ve son olarak çeşitli standartlara uygun standartlaştırılmış finansal hizmetler ve ürünler sunmak, ücretli ve faizli veya faizsiz borçluların ihtiyaçları dikkate alınmalıdır.

Kaynaklar

ADB (2019.04.01) "*Basic Statistics : Statistics and Data Innovation Unit, Economic Research and Regional Cooperation Department*". Asian Development Bank.

Ahmed, Mahmood (2018). *Islamic Banking: A Solution For Global Financial Challenges*. Dhaka: Muktodesh Pokashon.

Ahmad, S. M., & Chowdury, S. R. H. (2020). Interest-free Financing: An Overview of Interest-free Finance in Turkey and Bangladesh. *International Journal of Social, Political and Economic Research*, 7(2), 272-291.

- Akhter, Waheed-Akhter, Nadeem,-Jaffri, Syed, Khurram, Ali (2009). "Islamic microfinance and poverty alleviation: A case of Pakistan". *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*. 5 (2): 49-71
- Amin, Sajeda, Rai-Ashok-Topa, Giorgio (2003). "Does microcredit reach the poor and vulnerable? Evidence from northern Bangladesh". *Journal of Development Economics*, 70(1):59-82.
- Bhuiyan, Abul, Bashar-Chamhuri , Siwar-Ismail , Abdul, Ghafar-Talib , Basri, Abdul (2011). "Financial Sustainability & Outreach of MFIs: A Comparative Study of Aim in Malaysia and RDS of Islami Bank Bangladesh". *Journal of Basic and Applied Sciences*, 5 (9): 610-619.
- Biplob, Hossain-Abdullah, Faruk (2019). "Development of Islamic Microfinance in Bangladesh". *Journal of Asian People*. 2(1).
- National Database (2017.06.01). "*Microcredit Regulatory Authority: NGO-MFIs in Bangladesh A Statistical Publication*". NGO-MFIs in Bangladesh.
- Ministry of Finance (2019.01.01). "Bangladesh Economic Review : Ministry of Finance".
- Habib, Ahmed (2002). "Financing Microenterprises: An Analytical Study of Islamic Microfinance Institutions". *Islamic Economic Studies*. 9 (2) : 27-64.
- Habib, Ahmed (2004). "Frontiers of Islamic Banking: A Synthesis of Social Role and Micro finance". *Forthcoming The European Journal of Management and Public Policy*.
- Hussain, Mumtaz-Shahmoradi, Asghar-Turk, Rima (2016). "An overview of Islamic finance: IMF Working Paper ". *Journal of International Commerce, Economics, and Policy*.
- IBBL. (2011). "*Annual Report : Islami Bank Bangladesh Limited Dhaka*". IBBL.
- IBBL. (2012). "*Annual Report : Islami Bank Bangladesh Limited Dhaka*". IBBL.
- IBBL. (2013). "*Annual Report : Islami Bank Bangladesh Limited Dhaka*". IBBL.
- IBBL. (2013). "*Quarterly Report, Islami Bank Bangladesh Limited*". IBBL.
- IBBL. (2014). "*Annual Report : Islami Bank Bangladesh Limited Dhaka*". IBBL.
- IBBL. (2015). "*Annual Report : Islami Bank Bangladesh Limited Dhaka*". IBBL.
- IBBL. (2016). "*Annual Report : Islami Bank Bangladesh Limited Dhaka*". IBBL.
- IBBL. (2017). "*Annual Report : Islami Bank Bangladesh Limited Dhaka*". IBBL.
- IBBL. (2018). "*Annual Report : Islami Bank Bangladesh Limited Dhaka*". IBBL.
- Islam, Mohammad Saiful (2016). "The Performance of Rural Development Scheme in Islami Bank Bangladesh from an Islamic Perspective". 5 (1).

- Laila, Tanim (2010). "Islamic Microfinance for Alleviating Poverty and Sustaining Peace". *World Universities Congress, Canakkale, Onsekiz Mart University, Turkey*. 20-22, oct. 2010, Canakkale, Turkey.
- Nabi, Golzare-Islam, Aminul-Bakar, Rosni-Nabi, Rafiun (2017). "Islamic Microfinance As a Tool of Financial Inclusion in Bangladesh ". *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*. 13 (1): 24-50.
- Matin, Imran-Sulaiman, Munshi-Rabbani, Mehnaz (2008). "Crafting a graduation pathway for the ultra-poor: Lessons and evidence from a BRAC programme, RED Working Paper, BRAC Research and Evaluation Division ". BRAC.
- Munni, Kamrunnaher (2016). "Poverty Alleviation Scheme of IBBL through RDS in Relation with Brac: A Comprehensive Analysis". *International Journal of Ethics in Social Sciences*. 4 (2).
- Obaidullah, Mohammed-Khan, Tariqullah (2008). "Islamic microfinance development: Challenges and initiatives". *Islamic Research & Training institute Policy*.
- Özdemir, Mücahit (2013). "Katılım Bankaları ve İslami Mikrofinans: Türkiye'deki Mevcut Durum ve Öneriler ". *Journal of BRSA Banking and Financial Markets*. 13: 121-160.
- Özdemir, Mücahit-Savaşan, Fatih (2017). "Katılım Bankaları için Bir İslami Mikrofinans Programı Örneği: Bangladeş İslam Bankası Kırsal Kalkınma Programı". 17: 23-47.
- Parveen, Jannat Ara (2009). "Sustainability Issues of Interest-Free Micro-Finance Institutions In Rural Development And Poverty Alleviation". *The Bangladesh Perspective, Theoretical and Empirical Researches in Urban Management*. 2 (11) : 112-133.
- Rahman, Abdul (2007). "Islamic Microfinance: A Missing Component in Islamic Banking". *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies*, 38-53.
- Rahman, Mizanur-Ahmad, Fariduddin (2004). "Impact of Microfinance of IBBL on the rural Poor' Livelihood in Bangladesh: An Empirical Study". *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Managemen*, 168-190.
- Rahman, Mizanur-Jafrullah-Islam, ANM, Tawhidul (2008). "Rural Development Scheme of Islami Bank Bangladesh Limited (IBBL): Assessment and Challenges". *IJUM Journal of Economics & Management*. 16 (2): 139-163.
- Rashid, Harun-Uddin, Mohammed, Jashim-Zobair , Shah, Asadullah Mohammed (2018) "Islamic Microfinance and Sustainable Development Goals in Bangladesh". *International Journal of Islamic Business & Management*. 2(1) : 67-80.

- RDS (2006). *"Performance of Rural Development Scheme (RDS) Islami Bank Bangladesh Limited Dhaka, Bangladesh"*. IBBL.
- RDS (2009). *"Performance of Rural Development Scheme (RDS): Islami Bank Bangladesh Limited Dhaka, Bangladesh."* IBBL
- RDS (2013). *"Performance of Rural Development Scheme (RDS): Islami Bank Bangladesh Limited Dhaka, Bangladesh"*. IBBL.
- RDS (2020.07.29). *"Performance of Rural Development Scheme (RDS): Islami Bank Bangladesh Limited Dhaka, Bangladesh"*. IBBL.
- Salehin, Mohammad, Musfequs (2016). *"Islamic NGOs in Bangladesh: Development, Piety and Neoliberal Govern mentality"*. Oxon and New York: Routledge.
- Summit, (2005). "State of the microcredit summit campaign report". *Microcredit Summit Campaign: Washington, DC*.
- Uddin, Mohammad, Main (2009). "Credit for the Poor: The Experience of Rural Development Scheme of Islami Bank Bangladesh Ltd". *Journal of Nepalese Business Studies*. 5(1) : 62-75.
- UNDP (2017). "Scaling up Islamic Microfinance in Bangladesh through the Private Sector: Experience of Islami Bank Bangladesh Limited (IBBL)".
- Usman, Sadiq-Tasmin, Rosmaini (2016). "The Relevance of Islamic Micro-finance in achieving the Sustainable Development Goals". *International Journal of Latest Trends in Finance and Economic Sciences*, 1115-1125.
- WDI (2018). *"World Development Indicators database: World Bank."*